

การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อข้าวพันธุ์นางมอลเอส-4

In Vitro Culture of Indica Rice

(*Oryza sativa* L. cv. Nang Mol S 4)

สุรียันตร์ ฉะอุ่ม¹ ศรีสม สุรวัตนานนท์² กมลพรหม นามวงศ์พรหม² และ เฉลิมชัย วงศ์วัฒน์³

Suriyun Cha-um, Srisom Surawattananon, Kramolpun Namwongprom, and Chalermchai Wongwattana

ABSTRACT

Calli were induced from rice embryos (*Oryza sativa* L. cv. Nang Mol S 4) on Murashige and Skoog (MS) supplemented with 2.0 mg/l 2,4-dichlorophenoxyacetic acid (2,4-D) in the dark condition. Proliferated calli were obtained on the MS supplemented with 2.0 mg/l 2,4-D in the same condition. Calli were regenerated on MS supplemented with 1.0 mg/l kinetin and 1.0 g/l casein hydrolysate under light condition. Roots were induced from shoots on the MS-free hormone or supplemented with indolebutyric acid (IBA) 0, 0.5, 1.0 or 2.0 mg/l. Survival of rice plants were 100 percentage after transplants under natural condition.

Key words : rice, *Oryza sativa* L., 2,4-dichlorophenoxyacetic acid, kinetin, indolebutyric acid

บทคัดย่อ

การศึกษาการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อข้าวพันธุ์นางมอลเอส 4 โดยการชักนำให้คัพเพาะสร้างแคลลัส ในอาหารสูตร Murashige and Skoog (MS) ที่เติม 2,4-dichlorophenoxyacetic acid (2,4-D) 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพมืด ทำการเพิ่มปริมาณแคลลัสในอาหารสูตร MS ที่เติม 2,4-D 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร

ในสภาพมืด และชักนำให้แคลลัสพัฒนาเป็นต้นข้าวบนอาหารสูตร MS ที่เติม kinetin 1.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ร่วมกับ casein hydrolysate 1.0 กรัมต่อลิตร ในสภาพแสง 16 ชั่วโมง หลังจากได้ต้นข้าวแล้วชักนำให้เกิดรากในอาหารสูตร MS ที่เติม หรือไม่เติม indolebutyric acid (IBA; 0, 0.5, 1.0 หรือ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร) เมื่อได้ต้นและรากอย่างสมบูรณ์ย้ายออกปลูกในกระถางที่มีดินอยู่ในสภาพน้ำขังมี

¹ ฝ่ายปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ

Plant Tissue Culture Laboratory, National Center for Genetic Engineering and Biotechnology, Bangkok 10400, Thailand.

² ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Botany, Faculty of Science, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

³ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Department of Biology, Faculty of Science, Srinakharinwirot University, Bangkok 10100, Thailand.

เปอร์เซ็นต์รอดชีวิต 100 เปอร์เซ็นต์

คำนำ

การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อข้าวมีการศึกษากันอย่างกว้างขวาง ทุกส่วนของต้นข้าวสามารถนำมาเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อได้เช่น ราก ขั้ว ใบ ช่อดอก อับละอองเรณู และเมล็ด เป็นต้น (Oono, 1983; Henke *et al.*, 1978; Rout and Sarna, 1986; Nishi *et al.*, 1968) ส่วนของต้นข้าวสามารถชักนำให้เกิดแคลลัสได้โดยเพาะเลี้ยงบนอาหารสังเคราะห์สูตร MS (Murashige and Skoog, 1962), LS (Linsmaier and Skoog, 1965) หรือ N₆ (Chu, 1978) ร่วมกับสารควบคุมการเจริญเติบโตของพืช กลุ่มออกซิน เช่น 2,4-D (Oono, 1983) NAA (naphthaleneacetic acid) (เผด็จ และคณะ, 2536) และ 2,4,5-trichlorophenoxyacetic acid (2,4,5-T) หรือร่วมกับสารควบคุมการเจริญเติบโตของพืช กลุ่มไซโตไคนิน เช่น 6-benzylaminopurine (BA), kinetin (Paul and Ghosh, 1984) และ 2,3,5-triiodobenzoic acid (TIBA) (Siriwadana and Narbors, 1983) หรือเติมสารสกัดจากธรรมชาติ และสารเคมีอื่นๆ เช่น น้ำมะพร้าว (สุรินทร์ และคณะ, 2537) caseinhydrolysate (Rout and Sarna, 1986) สารสกัดจากยีสต์ (Brar *et al.*, 1985) tryptophan (Henke *et al.*, 1978) และ p-fluorophenylalanine (PEP) (Rout and Sarna, 1986) เป็นต้น แต่ในการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อผ่านขั้นตอนการชักนำให้เกิดแคลลัสจะประสบปัญหาการชักนำให้เกิดต้นใหม่ ซึ่งการชักนำให้แคลลัสพัฒนาไปเป็นต้นนั้นมีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น อายุของแคลลัส แคลลัสที่มีอายุนานจะมีความสามารถในการเจริญและพัฒนาไปเป็นยอดได้ดี (Henke *et al.*, 1978) การเปลี่ยนอาหาร และการตัดแบ่งชิ้นเนื้อเยื่อจะลดเปอร์เซ็นต์การเกิดต้นได้เช่นเดียวกัน (Nishi *et al.*, 1968) แต่ถ้าคัดเลือกแคลลัสชนิด embryogenic ก็

สามารถเพิ่มอัตราการเกิดต้นใหม่ได้ ซึ่งแคลลัสชนิด embryogenic สามารถชักนำให้เกิดต้นได้โดยการเติม tryptophan (Siriwadana and Narbors, 1983) หรือ IAA (Vajrabhaya *et al.*, 1986) หรือ kinetin ร่วมกับ BA หรือ สารสกัดจากยีสต์ หรือ น้ำมะพร้าว (Henke *et al.*, 1978) และการพักแคลลัสไว้ในจานแก้วระยะหนึ่งเพื่อให้แคลลัสขาดน้ำก่อนการย้ายลงในอาหารสูตรชักนำให้เกิดต้น จะช่วยให้แคลลัสพัฒนาไปเป็นยอดได้ดีขึ้น (ประภา และ พรทิพย์, 2537) รวมทั้งการเติมสารควบคุมการเจริญเติบโตของพืชกลุ่มออกซินความเข้มข้นต่ำๆ ร่วมกับไซโตไคนินก็สามารถชักนำให้เกิดต้นข้าวจากแคลลัสได้ นอกจากนี้ความแตกต่างของข้าวชนิด indica และ japonica หรือแม้แต่ในข้าวชนิด indica ด้วยกัน แต่ต่างพันธุ์ (cultivar) กัน ก็มีผลต่อการชักนำให้เกิดต้นเช่นเดียวกัน (Raina *et al.*, 1987) นอกจากนี้ยังมีโอกาสเกิดความแปรปรวนทางพันธุกรรมได้ เช่น ต้นข้าวที่ได้ขาดคลอโรฟิลล์ ความสูงของต้นลดลง อัตราการแตกกอลดลง วันออกดอกยาวนานขึ้น และจำนวนเมล็ดต่อรวงต่ำ (Oono, 1983) เป็นต้น ซึ่งความแปรปรวนทางพันธุกรรมเหล่านี้สามารถนำไปใช้คัดเลือกลักษณะที่ต้องการได้

การศึกษครั้งนี้ เพื่อเป็นเทคนิคขั้นพื้นฐานในการหาสูตรอาหารที่เหมาะสมในการชักนำให้เกิดแคลลัส การเพิ่มปริมาณแคลลัส การชักนำให้เกิดต้นจากแคลลัส และการชักนำให้ต้นข้าวเกิดราก เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในงานปรับปรุงพันธุ์ข้าวต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การชักนำให้เกิดแคลลัส

นำเมล็ดข้าวพันธุ์นางมลอศ 4 แกะเปลือกหุ้มเมล็ดออกแล้วนำไปฟอกฆ่าเชื้อผิวเมล็ด โดยแช่ในสารละลาย เอธิลแอลกอฮอล์ 70 เปอร์เซ็นต์ นาน 3-5 นาที ย้ายลงฟอกฆ่าเชื้อในสารละลายคลอโรกซ์ 15

เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเติมสารเปียกไป Tween-20 ปริมาตร 2.5 มิลลิกรัมต่อลิตร นาน 30 นาที หลังจากนั้นล้างด้วย น้ำกลั่นที่หนึ่งมาเชื้อแล้ว 3 ครั้ง นำเมล็ดข้าวที่ผ่านการ ฟอกฆ่าเชื้อแล้วมาเลี้ยงบนอาหารแข็งสูตร MS ที่เติม 2,4-D ความเข้มข้น 0, 1, 2 และ 4 มิลลิกรัมต่อลิตร ทั้งในสภาพมืด และสภาพที่มีแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน โดยใช้ความเข้มแสง $38 \mu\text{mol m}^{-2} \text{s}^{-1}$ จากหลอด Grolux (Sylvania GTE F 36 w/Gro fluorescent, W. Germany) ที่อุณหภูมิ $25 \pm 2^\circ\text{C}$ เป็นเวลา 4 สัปดาห์ วางแผนการทดลองแบบ split plot design โดยสภาพ ที่ได้รับแสงเป็น main plot และความเข้มข้นของ 2,4-D เป็น subplot จำนวน 15 ข้ำ บันทึกเปอร์เซ็นต์การ เกิดแคลลัส น้ำหนักสด และระดับคะแนนการเกิด แคลลัส (Figure 1) ลักษณะและสีของแคลลัส (Figure 2) การเพิ่มปริมาณแคลลัส

นำแคลลัสที่มีลักษณะเกาะกลุ่มกันแน่นสีเหลือง (YC) จากอาหารสูตรที่ชักนำให้เกิดแคลลัสได้ดีที่สุด มาเพิ่มปริมาณบนอาหารแข็งสูตร MS ที่มี 2,4-D ความเข้มข้น 0, 0.5, 1.0 และ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ร่วมกับ kinetin 0, 0.5 และ 1.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ทั้ง ในสภาพมืด และสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน โดยใช้ความเข้มแสง $38 \mu\text{mol m}^{-2} \text{s}^{-1}$ จากหลอด Grolux ที่อุณหภูมิ $25 \pm 2^\circ\text{C}$ เป็นเวลา 6 สัปดาห์

วางแผนการทดลองแบบ factorial in randomized completely block design (RCB) จำนวน 15 ข้ำ บันทึก อัตราการเจริญเติบโตของแคลลัส

Calli Growth Rate (mg) = Calli Fresh Weight at 6 weeks - Calli Fresh Weight at initiation

การชักนำแคลลัสให้เกิดขึ้น

นำแคลลัสที่มีลักษณะเกาะกลุ่มกันแน่นสี เหลืองขาว (YWC) จากอาหารสูตรเพิ่มปริมาณ แคลลัสที่มีการเจริญ เติบโตของแคลลัสดีที่สุด มาชัก นำให้เกิดต้นบนอาหารแข็งสูตร MS ที่เติม casein hydrolysate 0, 1, 2 และ 3 กรัม ต่อลิตร ร่วมกับ kinetin 0.2, 0.5 และ 1.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพที่ได้รับ แสง 16 ชั่วโมงต่อวัน ความเข้มแสง $38 \mu\text{mol m}^{-2} \text{s}^{-1}$ จากหลอด Grolux ที่อุณหภูมิ $25 \pm 2^\circ\text{C}$ เป็นเวลา 4 สัปดาห์ วางแผนการทดลองแบบ factorial in RCB จำนวน 20 ข้ำ บันทึก เปอร์เซ็นต์การเกิดต้น และ จำนวนต้นต่อแคลลัส

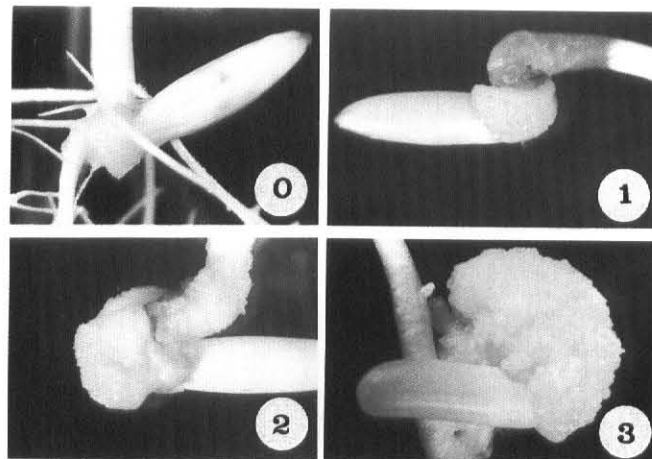
การชักนำต้นให้เกิดราก

นำยอดอายุ 1 เดือน มาตัดให้ต้นมีความสูง 2 เซนติเมตร เลี้ยงในอาหารสูตร MS และ $1/2$ MS ร่วมกับ IBA ความเข้มข้น 0, 0.5, 1.0 และ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร เพาะเลี้ยงในสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน ความเข้มแสง $38 \mu\text{mol m}^{-2} \text{s}^{-1}$ จาก

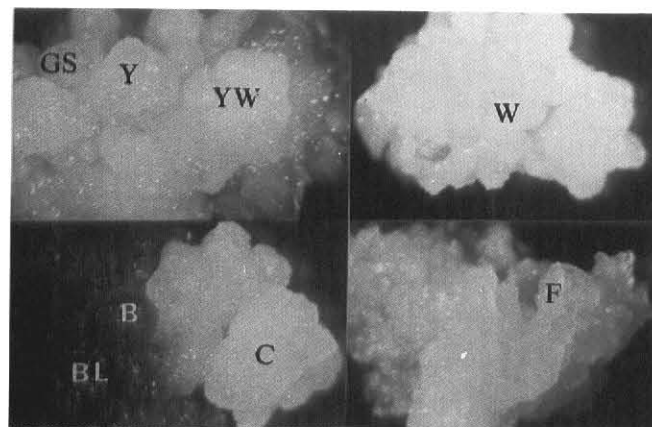
Table 1 Effect of 2,4-D on calli induction from seeds of NMS 4.

Conc. of 2,4-D (mg/l)	Culture condition					
	Dark			Light		
	Callus induction (%)	Fresh weight (mg)	Score	Callus induction (%)	Fresh weight (mg)	Score
0	0	0 c ^{1/}	0.00 e	0	0 d	0.00 e
1	48	98 ab	1.87 b	48	53 c	1.27 cd
2	57	133 a	2.20 a	51	66 c	1.40 c
4	51	107 a	1.53 c	44	39 c	1.07 d

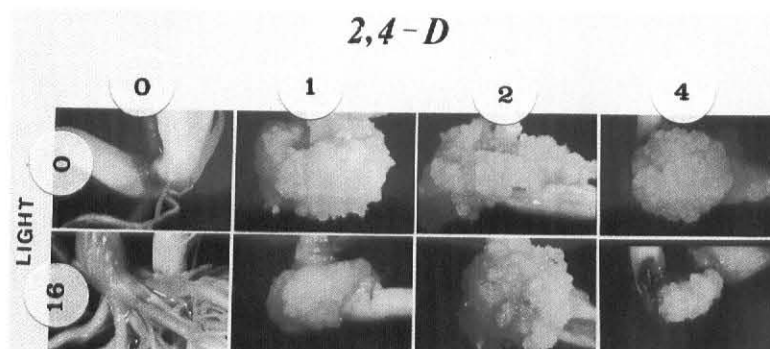
^{1/} Values followed by same letters are not different (P<0.01)

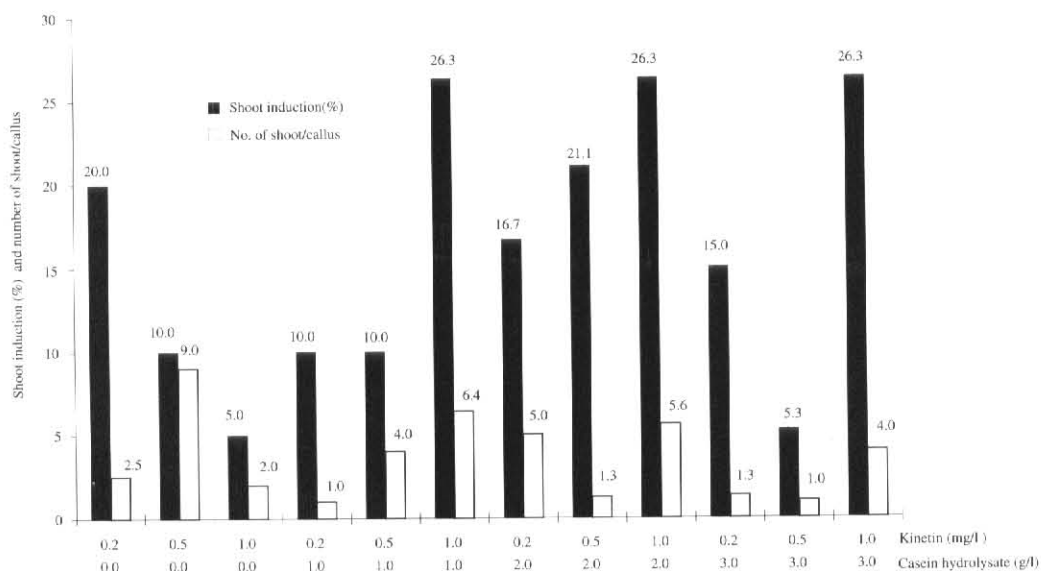
Figure 1 Score of calli induction. (0 = no calli induction, 1 = calli diameter <0.5 cm, 2 = calli diameter 0.5-1.0 cm and 3 = calli diameter >1.0 cm)

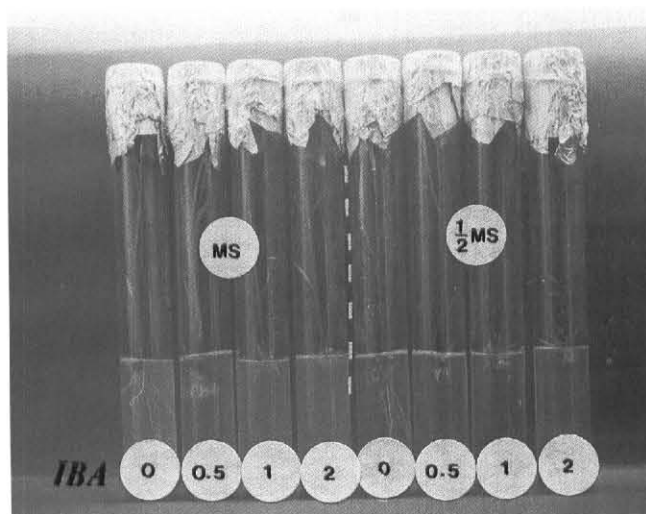
Figure 2 Character and colour of the calli. (Y = yellow calli, B = brown calli, YW = yellow white calli, W = white calli, BL = black calli, GS = green spot, C = compact calli and F = friable calli)

Figure 3 Effect of 2,4-D and light condition on calli induction from seeds of NMS 4.

Figure 4 Effects of kinetin and casein hydrolysate on shoot induction of calli.

Figure 5 Effects of culture media and IBA on root formation of regenerated shoots.

หลอด Grolux ที่อุณหภูมิ $25 \pm 2^\circ\text{C}$ เป็นเวลา 4 สัปดาห์ วางแผนการทดลองแบบ factorial in RCB จำนวน 30 ซ้ำบันทึก จำนวนราก และความยาวราก การย้ายต้นข้าวออกปลูกในสภาพธรรมชาติ

นำดินอ่อนที่ได้จากการชักนำยอดให้เกิดราก

ย้ายออกจากขวดล้งวันออกให้หมด แช่ในสารละลาย ป้องกันกำจัดเชื้อราเบนเลท (ดูปองด์; benomyl 40% ai) นาน 2-3 นาที ปลูกลงในกระถางที่มีดินอยู่ใน สภาพขังน้ำเป็นเวลา 1 เดือน บันทึก เปอร์เซ็นต์การ รอดชีวิต

ผล

การชักนำเมล็ดให้เกิดแคลลัส

เมล็ดข้าวพันธุ์นางมลอศ 4 สร้างแคลลัสได้ในอาหารสูตร MS ที่เติม 2,4-D ทุกระดับความเข้มข้นทั้งในสภาพมืด และสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน ส่วนในอาหารสูตร MS ที่ไม่เติม 2,4-D จะไม่สร้างแคลลัส นอกจากนี้การเพาะเลี้ยงในสภาพมืด มีเปอร์เซ็นต์การเกิดแคลลัสได้สูงกว่า ในสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน (Figure 3) และ แคลลัสเกิดได้ดีขึ้นเมื่อเพิ่มความเข้มข้นของ 2,4-D เป็น 1 และ 2 มิลลิกรัมต่อลิตร แต่เปอร์เซ็นต์การเกิดแคลลัส จะลดลงเมื่อเพิ่มความเข้มข้นของ 2,4-D เป็น 4 มิลลิกรัมต่อลิตร และในอาหารสูตร MS ที่มี 2,4-D 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร สามารถชักนำให้เกิดแคลลัสได้ 133 มิลลิกรัมและมีระดับคะแนนการเกิดแคลลัส 2.2 คะแนนในสภาพมืด (Table 1) แคลลัสที่เกิดขึ้นในอาหารที่มี 2,4-D จะมีลักษณะเกาะกลุ่มกันแน่น (C) และมีสีเหลืองขาว (YW) (Figure 3)

การเพิ่มปริมาณแคลลัส

แคลลัสที่ได้จากการชักนำให้เกิดแคลลัสอายุ 2 สัปดาห์ ย้ายลงเลี้ยงในอาหารสูตรต่างๆ ทั้งในสภาพมืด และสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน แคลลัสสามารถเจริญเติบโตได้ในอาหารทุกๆ สูตร และหลังจากเพาะเลี้ยงนาน 6 สัปดาห์ แคลลัสมีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุดมีน้ำหนักสด 528 มิลลิกรัม ในอาหารสูตร MS ที่เติม 2,4-D 2 มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพมืด (Table 2) ซึ่งแคลลัสที่ได้จากการเพิ่มปริมาณแคลลัสจะมีความแปรปรวนของลักษณะ โดยพบแคลลัสทั้งชนิดเกาะกันแน่น (compact callus) และชนิดเกาะกันหลวมๆ น้ำน้ำ (friable callus) และแคลลัสแต่ละก้อนจะมีสีแตกต่างกัน (Figure 3)

การชักนำแคลลัสให้เกิดยอด

แคลลัสที่ได้จากการเพิ่มปริมาณ สามารถชัก

Table 2 Effect of 2,4-D and kinetin on calli proliferation.

Conc. of 2,4-D (mg/l)	Conc. of kinetin (mg/l)	Calli growth (mg)	
		Dark	Light
0.0	0.0	338	258
	0.5	261	215
	1.0	261	374
0.5	0.0	350	357
	0.5	337	348
	1.0	313	364
2.0	0.0	528	455
	0.5	368	355
	1.0	336	278

Table 3 Effect of culture media and IBA on root formation of regenerated shoots.

Media	Conc. of IBA (Mg./l)	No. of root/shoot	Root lenght (cm)
MS	0.0	13 bc ^{1/}	3 a
	0.5	15 b	2 b
	1.0	21 a	2 b
	2.0	23 a	2 b
	0.0	8 c	2 b
1/2MS	0.5	11 bc	1 c
	1.0	11 bc	1 c
	2.0	10 bc	1 c

^{1/} Values followed by same letters are not different ($P < 0.01$)

นำให้เกิดยอดได้ในอาหารทุกๆ สูตร และเกิดยอดได้ดีในอาหารสูตร MS ที่เติม kinetin 1.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ร่วมกับ casein hydrolysate 1, 2 และ 3 กรัมต่อลิตร และสามารถชักนำให้เกิดยอดได้สูงสุด 9 ยอดต่อแคลลัส 1 ก้อน ในอาหารสูตร MS ที่มี kinetin 0.5 มิลลิกรัมต่อลิตร แต่มีเปอร์เซ็นต์การเกิดต้นได้น้อยกว่าในอาหารสูตร MS ที่เติม casein hydrolysate

1 กรัมต่อลิตร ร่วมกับ kinetin 1 มิลลิกรัมต่อลิตร ซึ่งเกิดยอดได้ 6 ยอดต่อแคลลัส 1 ก้อน (Figure 4)

การชักนำให้เกิดราก

ต้นข้าวที่ได้จากการเพาะเลี้ยงแคลลัสสามารถชักนำให้เกิดรากได้ในอาหารทั้ง 2 สูตร คือ MS และ $\frac{1}{2}$ MS ที่เติม IBA ความเข้มข้น 0.05 1.0 และ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร แต่ในอาหารสูตร MS มีความสมบูรณ์ของยอดและรากมากกว่าในอาหารสูตร $\frac{1}{2}$ MS โดยเกิดรากได้สูงสุด 23.29 ราก ในอาหารสูตร MS ที่เติม IBA 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร และรากมีความยาวสูงสุด 3 เซนติเมตร ในอาหารสูตร MS ที่ไม่เติม IBA และยอดจะมีจำนวนรากเพิ่มขึ้นเมื่อเพิ่มความเข้มข้นของ IBA แต่จะมีความยาวรากลดลง (Table 3 และ Figure 5)

การย้ายต้นข้าวออกปลูกในสภาพธรรมชาติ

ต้นข้าวที่ชักนำให้เกิดรากสามารถย้ายออกปลูกในกระถางที่มีดินอยู่ในสภาพน้ำขัง มีเปอร์เซ็นต์รอดชีวิต 100 เปอร์เซ็นต์

วิจารณ์

เมล็ดข้าวพันธุ์นางมลอธ 4 เกิดแคลลัสได้ดีในอาหารสูตร MS ที่เติม 2,4-D 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพมืด เช่นเดียวกับผลการทดลองของ Henke *et al.* (1978) และ Brar *et al.* (1985) เนื่องจาก 2,4-D ขั้วยังการเกิดยอดทำให้เซลล์ขยายขนาดและเกิดการแบ่งเซลล์จำนวนมากกลายเป็นก้อนแคลลัส (Pierik, 1987) แคลลัสที่เกิดขึ้นมาจากส่วนของ scutellum ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการงอกของต้นกล้า (Rueb *et al.*, 1994) แคลลัสที่เกิดขึ้นมีสีเหลืองและ เกาะกันแน่น (YC) มีการเจริญเติบโตดีและเป็น embryogenic callus (E) สามารถพัฒนาเป็นต้นใหม่ได้ดี (Siriwardana and Narbos, 1983) แต่ในคัพภะที่มีความผิดปกติจะไม่เกิดแคลลัสหรือถ้าเกิดแคลลัสก็จะมีขนาดเล็ก สีเหลือง เซลล์เกาะกันอย่างหลวมๆ น้ำนํ้า (YF) ซึ่งเป็น

ลักษณะของ non-embryogenic callus (NE) มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่ไม่สามารถพัฒนาเป็นต้นใหม่ได้ (Wang *et al.*, 1987) ซึ่งระดับความเข้มข้นของ 2,4-D ที่เหมาะสมในการชักนำให้เกิด แคลลัสขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สารควบคุมการเจริญเติบโตที่พืชสร้างขึ้นหรือสารประกอบอื่นๆ ลักษณะทางพันธุกรรมของพืช อายุของพืช และองค์ประกอบของสูตรอาหารที่ใช้เพาะเลี้ยง (Pierik, 1987)

แคลลัสสามารถเจริญเติบโตได้ดี ในอาหารสูตร MS ที่ลดความเข้มข้นของ 2,4-D และเติม kinetin เช่นเดียวกับงานทดลองของ Brar *et al.* (1985) และ Rout and Sarna (1986) การเติม BA kinetin และน้ำมะพร้าวซึ่งเป็นสารควบคุมการเจริญเติบโต กลุ่มไซโตไคนินสามารถชักนำให้แคลลัสมีการเจริญเติบโต เพราะไซโตไคนินมีคุณสมบัติในการส่งเสริมการแบ่งเซลล์ในระยะ S-G₂ ของการแบ่งเซลล์แบบไมโทซิส (Fosket, 1994) นอกจากนี้สารอื่นๆ เช่น tryptophan IAA และ สารสกัดจากยีสต์ มีผลต่อการเกิดแคลลัส ชนิด embryogenic (Siriwardana and Nabors, 1983; Vajrabahya *et al.*, 1986) เมื่อเพาะเลี้ยงแคลลัสไปนานๆ จะทำให้แคลลัสมีลักษณะเกาะกันหลวมๆ น้ำนํ้า (F) มีสีเหลืองอมน้ำตาล (YB) ไม่สามารถชักนำให้เกิดยอดและรากได้ ซึ่งสามารถเพิ่มศักยภาพการชักนำให้เกิดต้นได้โดยการเปลี่ยนจากน้ำตาลซูโครสเป็นซอร์บิตอลหรือแมนนิทอล (Kishor and Reddy, 1986) โดยปัจจัยที่มีผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาของแคลลัสได้แก่ ความเข้มข้นของวุ้นในอาหาร อุณหภูมิ ความเป็นกรดหรือด่างของอาหาร แหล่งของไนโตรเจน ชนิดของน้ำตาล และชนิดของสารควบคุมการเจริญเติบโต ซึ่งความเหมาะสมสำหรับพืชแต่ละชนิดจะแตกต่างกันไป (Hendre *et al.*, 1975)

แคลลัสสามารถชักนำให้เกิดต้นโดยการเติมสารควบคุมการเจริญเติบโต สารอินทรีย์ และสารอินทรีย์ลงในอาหารเพาะเลี้ยงที่ความเข้มข้นต่างๆ กัน

ทำให้การพัฒนาแคลลัสไปเป็นต้นเพิ่มขึ้นกว่าการที่ไม่เติมสารใดๆ เลย เช่นเดียวกับงานทดลองที่เติม adenine sulfate สารสกัดจากยีสต์ น้ำมะพร้าว 2iP (isopentenyl adenine) IAA และ casein hydrolysate (Siriwardana and Nabors, 1983; Vajrabhaya et al., 1986; ประภา และ พรทิพย์, 2537) ในการทดลองครั้งนี้ใช้ kinetin ซึ่งเป็นสารควบคุมการเจริญเติบโตกลุ่มไซโตไคนิน มีคุณสมบัติในการส่งเสริมการแบ่งเซลล์ในระยะ S-G₂ ของการแบ่งเซลล์แบบไมโทซิส และการเติม casein hydrolysate ซึ่งเป็นสารอินทรีย์ที่ประกอบด้วยกรดอะมิโนหลายชนิดทำให้ในโตรเจนกับแคลลัสและพืชสามารถนำไปสร้างโปรตีนได้ช่วยในการเพิ่มจำนวนเซลล์ และทำให้ แคลลัสมีการพัฒนาไปเป็นยอดได้ดีขึ้น (Dougall, 1980)

สารควบคุมการเจริญเติบโตของพืชกลุ่มออกซินความเข้มข้นต่ำๆ สามารถชักนำให้เนื้อเยื่อ หรือชิ้นส่วนของพืชสร้างรากได้ แต่ถ้าใช้ความเข้มข้นสูงสามารถชักนำให้เกิดแคลลัสได้ เช่น 2,4-D, NAA และ dicamba เป็นต้น ในการศึกษาครั้งนี้ อาหารเพาะเลี้ยงสูตร MS และ $\frac{1}{2}$ MS ที่เติม IBA (0 0.5 1.0 และ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร) สามารถชักนำให้ยอดเกิดรากได้ และถ้าเพิ่มความเข้มข้นของ IBA จำนวนรากจะเพิ่มขึ้น แต่ความยาวรากจะลดลง เช่นเดียวกับงานทดลองอื่นๆ ในข้าว (ประภา และ พรทิพย์, 2537)

สรุป

การเพาะเลี้ยงเมล็ดข้าวพันธุ์ นางมลอศ 4 สามารถชักนำให้เกิดแคลลัสได้ดีในอาหารสูตร MS ที่เติม 2,4-D 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพมืด และเพิ่มปริมาณแคลลัสในอาหารและสภาพการเพาะเลี้ยงเช่นเดียวกัน แคลลัสที่ได้จากการเพิ่มปริมาณแคลลัสสามารถชักนำให้เกิดยอดได้ดีในอาหารสูตร MS ที่เติม casein hydrolysate 1 กรัมต่อลิตร ร่วมกับ kinetin 1.0

มิลลิกรัมต่อลิตร ในสภาพที่ได้รับแสง 16 ชั่วโมงต่อวัน และสามารถชักนำให้ยอดเกิดรากในอาหารสูตร MS ที่เติม IBA 0 0.5 1.0 และ 2.0 มิลลิกรัมต่อลิตร แล้วย้ายต้นข้าวออกปลูกในกระถางที่มีดินอยู่ในน้ำจาง

คำขอบคุณ

ขอขอบคุณคณะอาจารย์ที่ปรึกษาห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช ภาควิชาพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่กรุณาแนะนำแผนการวิจัยและ ดร.เฉลิมพล เกติมณี นักวิจัยประจำศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ ที่กรุณาตรวจแก้เอกสาร

เอกสารอ้างอิง

- ประภา ศรีพิจิตต์ และพรทิพย์ ชิวเศรษฐธรรม. 2537. การพัฒนาไปเป็นต้นของแคลลัสที่เจริญมาจากคัพภะของข้าวหอม (*Oryza sativa* L.) พันธุ์ขาวดอกมะลิ 105. ว. เกษตรศาสตร์ (วทย.) 28: 27 - 37.
- เผติม รติสุนทร, ประดิษฐ์ พงศ์ทองคำ, เสาวนีย์ สุพุทธิธาดา, สุรินทร์ ปิยะโชคณากุล และ เลิศลักษณ์ เงินศิริ. 2536. การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อข้าวพันธุ์ต่างๆ. ว. เกษตรศาสตร์ (วทย.) 27: 278-285.
- สุรินทร์ ปิยะโชคณากุล, ประดิษฐ์ พงศ์ทองคำ, เผติม รติสุนทร, เสาวนีย์ สุพุทธิธาดา, เลิศลักษณ์ เงินศิริ และ พรณี รอดแรงบุญ. 2537. การเพาะเลี้ยงข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 ในสภาพปลอดเชื้อ. ว. เกษตรศาสตร์ (วทย.) 28: 92-98.
- Brar, D.S. , D.H. Ling, and S. Yoshida. 1985. Plant regeneration from somatic cell cultures of some IR varieties of rice, pp. 169-177. In M.S. Swaminathan (ed.). Biotechnology in International

- Agricultural Research. IRRI Manila, Philippines.
- Chu, C.C. 1978. The N₆ medium and its application to anther culture of cereal crop, pp.43 - 50. *In* Proceeding of Symposium on Plant Tissue Culture. Science Press, Peking.
- Dougall, D.K. 1980. Nutrition and metabolism, pp. 21-50. *In* E.J. Staba (ed). Plant Tissue Culture as a Source of Biochemicals. CRC Press, Inc., Boca Raton, Florida.
- Fosket, D.E. 1994. Plant Growth and Development: A Molecular Approach. Academic Press., San Diego, California. 580 p.
- Hendre, R.R., A.F. Mascarenhas, M. Pathak, and V. Jagannathan. 1975. Tissue cultures of maize, wheat, rice and sorghum path II growth and nutrition of callus cultures. *Indian J. Exp. Biol.* 13: 108-111.
- Henke, R.R., M.A. Mansur, and M.J. Constantin. 1978. Organogenesis and plantlet formation from organ and seedling-derived calli of rice (*Oryza sativa* L.). *Physiol. Plant.* 44: 11-14.
- Kishor, P.B.K. and G.M. Reddy. 1986. Regeneration of plants from long-term cultures of *Oryza sativa* L. *Plant Cell Rep.* 5: 391-393.
- Linsmaier, E.M. and F. Skoog. 1965. Organic growth factor requirement of tobacco tissue culture. *Physiol. Plant.* 18: 100-127.
- Murashige, T. and F. Skoog. 1962. A revised medium for rapid growth and bioassay with tobacco tissue cultures. *Physiol. Plant.* 18: 100-127.
- Nishi, T., Y. Yamada, and E. Takahashi. 1968. Organ redifferentiation and plant restoration in rice callus. *Nature* 219: 508-509.
- Oono, K. 1983. Genetic variability in rice plants regenerated from cell culture, pp. 95-107. *In* Cell and Tissue Culture Techniques for Cereal Crop Improvement. Proceeding of a Workshop Cosponsored. Science Press, Beijing, China.
- Paul, N.K. and P.D. Ghosh. 1984. Callus induction and plant regeneration from embryo tissue of rice. *International Rice. Res. Newslett.* 9: 13.
- Pierik, R.L.M. 1987. *In Vitro* Culture of Higher Plant. Martinus Nijhoff Publisher, Boston. 344 p.
- Raina, S.K., P. Sathish, and K.S. Sharma. 1987. Plant regeneration from *in vitro* culture of anther and mature seeds of rice (*Oryza sativa* L.) cv. Basmati-370. *Plant Cell Rep.* 6: 43-45.
- Rout, J.R. and N.P. Sarna. 1986. High frequency plantlet regeneration in rice anther callus culture. *Rice. Genet. Newslett.* 3: 105.
- Rueb, S., M. Leneman, R.A. Schilperoort, and L.A.M. Hensgens. 1994. Efficient plant regeneration through somatic embryogenesis from callus induced on mature rice embryos (*Oryza sativa* L.). *Plant Cell Tissue and Organ Culture* 36: 259-264.
- Siriwardana, S. and M.W. Nabors. 1983. Tryptophan enhancement of somatic embryogenesis in rice. *Plant Physiol.* 73: 142-146.
- Vajrabhaya, M., O. Tunmvachkul, and T. Vajrabhaya. 1986. Effect of auxin and cytokinin on plant regeneration from rice callus. *J. Science Research Chulalongkorn University* 11: 113-115.
- Wang, M.S., F.J. Zapata, and D.C. Castro. 1987. Plant regeneration through somatic embryogenesis for mature seed and young inflorescence of wild rice (*Oryza perennis* L. Moench.). *Plant Cell Rep.* 6: 294-296.